

O OBJAVLJANJU VIROV ZA ZGODOVINO NOB V SLOVENIJI

(Referat na IV. posvetovanju slovenskih arhivistov v Ptuj 21. in 22. maja 1968)

TONE FERENC

Narodnoosvobodilna borba je prav gotovo eno najzanimivejših razdobij naše narodne zgodovine. Razkosan, zaslužnjen in obsojen na narodno smrt je slovenski narod v tem najbolj usodnem obdobju svoje zgodovine, zbran v Osvobodilni fronti, dosegel takšno narodno enotnost kot nikdar prej. V upor, ki ga je začel kmalu po okupaciji, si je prvič v svoji zgodovini ustvaril svojo narodno vojsko, zgradil svojo ljudsko oblast ter »stopil v krog suverenih narodov«. Zato bo to obdobje še dolgo časa pritegovalo pozornost številnih zgodovinarjev, filozofov, sociologov, književnikov itd. O dosedanjem zanimanju priča več kot deset tisoč v letih 1945—1963 samo v slovenskem jeziku objavljenih člankov in razprav o narodnoosvobodilnem boju slovenskega naroda. Zato je v primerjavi z drugimi, lahko bi rekli, s sosednjimi obdobji naše narodne zgodovine, tj. v primerjavi z obdobjem stare Jugoslavije ali z obdobjem socialistične graditve tudi veliko večje zanimanje za izdajanje virov.

Pregledujoč, koliko virov so ustanove ali posamezniki v Sloveniji do sedaj izdali, kakšne vire in kako so jih izdajali in jih še izdajajo, postavljam naslednje teze:

1. V nobeni drugi jugoslovanski pokrajini niso vložili toliko naporov za to, da bi pri izdajanju virov iz obdobja narodnoosvobodilne borbe načrtno in sistematično zajeli vire s čim širšega tematskega področja.

2. Kljub široko zasnovanemu izdajanju virov iz narodnoosvobodilne borbe, v katerem v Sloveniji prednjačijo ne samo pred jugoslovanskimi pokrajinami, temveč tudi pred mnogimi drugimi državami, v katerih je tekel protifašistični boj, glede izdajanja nekaterih vrst virov zaostajamo za drugimi.

3. Kljub mnogim izdajam virov iz narodnoosvobodilne borbe pa nimamo skoraj nobene znanstvene izdaje.

Te svoje teze bom skušal podpreti s kratkim orisom dosedanjega izdajanja virov. Opravičujem se, da se ne bom držal strogega kronološkega reda, temveč bom najprej govoril o treh najpomembnejših in načrtnih izdajah virov.

I

ZBORNİK DOKUMENTOV IN PODATKOV
O NARODNOOSVOBODILNI VOJNI
JUGOSLOVANSKIH NARODOV, DEL VI — BORBE
V SLOVENIJI

To obsežno edicijo virov je začel leta 1949 izdajati Vojaški zgodovinski inštitut JLA v Beogradu. Čeprav to ni nikjer posebej povedano, je vendarle iz uvodov redakcije k ne-

katerim delom zbornika razvidno, da je bil osnovni namen izdaje, v času najmračnejše propagande Informbiroja z viri prikazati našo narodnoosvobodilno borbo in ovreči informbirojevske laži in klevete. Drugi namen je bil s pomočjo virov seznanjati naše ljudi z razvojem naše narodnoosvobodilne borbe. Izdajatelj torej ni imel namena izdati kakšne znanstvene izdaje virov iz obdobja naše narodnoosvobodilne borbe, vendar je s sočasno objavo tudi okupatorskih in kvistinskih dokumentov ter s številnimi več ali manj kritičnimi in zanesljivimi opombami ter pojasnili omogočil, da edicija lahko služi raziskovalcem vsaj kot priročnik ali informator.

Edicija je bila že od začetka teritorialno in časovno zamišljena zelo na široko; zajela naj bi dokumente iz vseh jugoslovanskih pokrajin in vseh štirih let osvobodilne vojne. Vsebinsko pa je bila že od začetka omejena le na tiste dokumente — partizanske, okupatorske in kvistinske — ki prikazujejo oborožen boj, tj. nastanek in razvoj partizanske oz. narodnoosvobodilne vojske, njene akcije in operacije, sovražnikove operacije in akcije ter njegove represalije proti civilnemu prebivalstvu. Dokumenti iz vsake pokrajine so prišli v svoj del (tom) zbornika, tako da so dokumenti iz Srbije v I., iz Črne gore v III., iz Bosne in Hercegovine v IV., iz Hrvatske v V., iz Slovenije v VI. in iz Makedonije v VII. delu. Zanimivo je, da so dokumenti vrhovnega štaba NOV in POJ ter njegove operativne skupine v II. delu. Vsak del ima več knjig (npr. V. del že več kot 33 knjig) z okrog dvesto ali še več strogo kronološko razvrščenimi dokumenti, v prvem delu knjige s partizanskimi, v drugem pa z okupatorjevimi in kvistinskimi. Natanko po desetih letih je izdajatelj razširil edicijo še s tremi deli in sicer z VIII. — akcija na Jadranu, IX. — partijsko-politični dokumenti, in X. delom — jugoslovansko vojaško letalstvo. Namerava pa izdati še pet delov, tj. XI. — končne operacije za osvoboditev Jugoslavije, XII. — gradivo nemških okupatorjev, XIII. — gradivo italijanskih okupatorjev, XIV. — gradivo madžarskih okupatorjev in XV. — gradivo o aprilski vojni 1941.

Kot vidimo, so se sedmim teritorialno določenim delom najprej pridružili štirje tematsko določeni deli, in končno še 4 deli; ti v bistvu pomenijo dopolnilo z okupatorjevim gradivom, ki ga hranijo inozemski arhivi. Tisto gradivo namreč, ki ga hranijo naši arhivi, je bilo v glavnem že objavljeno v prvih sedmih delih zbornika.

Doslej je v tej ediciji, ki po svojem obsegu nima primere v državah, kjer je bilo razvito odporiško gibanje, izšlo že okoli 120 knjig, pričakujejo pa, da jih bo izšlo skupno okrog 180. To načrtno izdajanje virov so pohvalili tudi na II. mednarodnem kongresu za zgodovino odporiških gibanj v Milanu leta 1961.

Kot že rečeno, so dokumenti iz Slovenije objavljeni v VI. delu zbornika. V tem delu je izšlo doslej 14 knjig z več kot 3.000 dokumenti od aprila 1941 do 15. julija 1944, medtem ko sta nadaljnji dve knjigi za obdobje do konca oktobra 1944 že pripravljene za tisk. Računajo, da bodo izdali skupno okoli 22 knjig, od katerih bi bili poslednji dve dopolnilni, z gradivom iz inozemskih arhivov.

Vsi dokumenti v celotni ediciji so objavljeni v srbohrvatskem jeziku, kar pomeni, da vse izvornike v slovenskem in makedonskem ter nemškem, italijanskem, madžarskem in bolgarskem jeziku prevajajo v srbohrvatski jezik. To kaže, da je bila celotna edicija prirejena le za *srbohrvatsko jezikovno področje* in za potrebe *jugoslovanske armade*. Zato je najprej zgodovinski oddelek CK ZKS in od leta 1959 dalje na novo ustanovljeni Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani skupaj s sodelavci Vojaškega zgodovinskega inštituta JLA pripravljali tudi slovensko izdajo knjig VI. dela zbornika. Doslej je izšlo že 12 knjig, 13. pa je pripravljena za tisk.

Ker objavlja slovenska izdaja zbornika vsaj partizanske dokumente v izvorniku, je torej primernejša za uporabo, čeprav tudi ta ne ustreza znanstveni ediciji, saj so okupatorjevi dokumenti prevedeni v slovenski jezik in torej teh dokumentov nima v izvorniku. Velika škoda je, da niso nadaljevali prakse 2. knjige II. dela zbornika, ki ima nemške dokumente najprej v izvorniku, nato pa še v srbohrvatskem prevodu. So pa še druge pomanjkljivosti, ki tej ediciji jemljejo težo znanstvene edicije virov. Zlasti škoduje izpuščanje nekaterih delov dokumentov. Izpuščajo pa iz dveh razlogov: 1. iz političnih, kadar redakcija meni, da bi objava nekega odlomka lahko škodovala ugledu avtorja ali naslovnika dokumenta ali kaki tretji osebi, o kateri govorijo odlomki, 2. kadar redakcija meni, da neki del dokumenta za proučevanje zgodovine NOB ni toliko pomemben, da bi ga bilo treba objaviti. Iz primerjave izpuščenih delov dokumentov se vidi, da imajo posamezne redakcije — in le-te se večkrat spreminjajo, kar vsekakor ni koristno — zelo različne, včasih celo zelo subjektivne poglede na to, kaj je treba izpustiti in kaj ne. Iz kakšnega dokumenta so izpustili celo odlomek, ki so ga že bili objavili v kakšnem drugem delu zbornika (Prim. npr. Zbornik II/1, dok. 11 in Zbornik IX/1, dok. 13). Tudi

prevodi so problematični: včasih gre celo za napačen prevod izraza, ki lahko popolnoma spremeni smisel vsebine. Naj navedem primer: V 7. knjigi VI. dela zbornika — srbohrvaška izdaja, je prevajalec nacistični izraz »Schutzangehörige«, kar pomeni osebo, ki ji nacisti niso dali nemškega državljanstva, temveč le — kot so se sami izražali — »zaščitno nemškega rajha«, prevedel s »pripadniki zaščitne policije«, kar je povsem nekaj drugega. Čeprav so redakcije posameznih delov zbornika v začetku obljubljale, da tekstov ne bodo spreminjale, niso vedno držale te obljube. So primeri, da so kakšno osebno ime ali psevdonim v tekstu enostavno nadomestile z N. N. (Prim. Zbornik II/1, dok. 11, 14, 20, 103 itd.). Tako je npr. v vsej 1. knjigi II. dela psevdonim Josipa Kopinića-Vazduh, Valdes, ki je v Zagrebu vzdrževal radijsko zvezo s Kominterno v Moskvi, dosledno nadomeščen z N. N. Dogodilo se je tudi, da so pri objavi dokumentov izpuščali celo podpise nekaterih funkcionarjev, ki so pozneje odpovedali. Tako so npr. v srbohrvatski izdaji 4. knjige VI. dela zbornika izpuščali podpis načelnika vrhovnega štaba Arse Jovanovića, ki se je, ko je bil nekaj mesecev v Sloveniji, po Titovem pooblastilu soprodpisoval na poveljih, okrožnicah itd. glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Niso si tudi dovolj prizadevali, da bi skrbno preiskali vse, tudi še neurejene ali še ne dovolj urejene arhivske fonde in zbirke ter tako v srbohrvatski izdaji nekaterih knjig VI. dela zbornika niso objavili mnogih dostopnih dokumentov, ki bi po svoji vrednosti morali biti. V slovenski izdaji so to pomanjkljivost odpravili.

Navedel sem nekaj kritičnih pripomb, ne zato, da bi hotel razvrednotiti prizadevanja izdajateljev te edicije, temveč bi rad opozoril, da lahko edicija rabi raziskovalcu le kot priložnost, informator, da pa se mora posluževati predvsem izvornikov.

Povedal sem že, da omenjena edicija zajema le dokumente o vojaških akcijah in operacijah v narodnoosvobodilni vojni v Sloveniji. Redakcije so si sicer več ali manj uspešno prizadevale, da z izborom dokumentov in s pripombami pod črto — le-te pa so včasih premalo popolne ali premalo precizne — podajo čim popolnejšo sliko najpomembnejših dogajanj, vendar je opravičena pripomba, da bi moralo biti še več dokumentov in opomb s podatki o drugih aspektih rasti in razvoja naše partizanske in osvobodilne vojske in ne samo o operativno taktičnih.

Vedno večji se kaže tudi problem razmerja med objavljenim gradivom in gradivom, ki ga hranijo inozemski arhivi in že postaja dostopno našim raziskovalcem. Gre predvsem za okupatorsko gradivo, ki pa je nujno po-

trebno za preučevanje zgodovine narodno-osvobodilne vojne. Tega gradiva je v inozemskih arhivih vedno več na razpolago. O gradivu nemškega okupatorja v inozemskih arhivih sem govoril na 3. posvetovanju arhivarjev v Kopru leta 1966. Lansko leto pa je postalo dostopno tudi zelo pomembno gradivo italijanskega okupatorja v National Archives v Washingtonu. Lahko rečem, da še tako vnet raziskovalec zgodovine NOB, ki si sicer mora na lastne stroške nabavljati to gradivo, postaja že malodušen spričo vedno večjih količin arhivskega gradiva v inozemskih arhivih. Redakcija meni, da bo treba to gradivo upoštevati pri pripravi dveh ali treh dopolnilnih knjig VI. dela zbornika.

V poslednjem času so se pojavile težave pri financiranju slovenske izdaje VI. dela zbornika. Medtem ko ima Vojaški zgodovinski inštitut JLA kolikor toliko zagotovljena finančna sredstva za tiskanje srbohrvaške izdaje, pa Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani nima denarja za tisk slovenske izdaje. Ne da bi se spuščal v razpravljanje o umestnosti dveh izdaj istih dokumentov, pa moram vendarle izraziti obžalovanje, da se postavlja vprašanje nadaljnjega izhajanja ravno tiste, tj. slovenske izdaje, ki je izvirnejša in za zgodovinarja tehtnejša in koristnejša.

II

DOKUMENTI LJUDSKE REVOLUCIJE V SLOVENIJI

Če edicija, o kateri smo pravkar govorili, teritorialno zajema vse jugoslovanske pokrajine, pa edicija Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji obsega dokumente le iz Slovenije. Po pogovorih in dogovorih v Institutu za izučevanje radničkog pokreta naroda Jugoslavije v Beogradu naj bi tudi ta edicija — seveda z drugačnim naslovom — zajela vso Jugoslavijo. Ker pa so se tako osrednji kot tudi mnogi republiški inštituti za zgodovino delavskega gibanja le počasi lotevali izpolnjevanja dogovorjenih nalog in so bila med njimi tudi nesoglasja glede vsebine nove edicije — nekateri so hoteli, naj bi vanjo prišli tudi spominski sestavki itd. — je Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani leta 1962 začel sam izdajati edicijo in ji dal tudi naslov »Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji«.

V tej ediciji so objavljeni najpomembnejši dokumenti političnih in oblastnih organov in ustanov narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Doslej so izšle tri knjige, ki za obdobje od marca 1941 do oktobra 1942 obsegajo 501 dokument, medtem ko je četrta knjiga za obdobje november—december 1942 že v tisku. Pripravljajo pa tudi nadaljnje knjige za prvo polovico 1943. leta.

Glede oblike izdajanja teh dokumentov so obveljali enaki kriteriji kot pri Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, tj. enak kronološki red objave, enak način pojasnjevanja imen in pojmov ter enak način opremljanja težje razumljivih in nejasnih mest z opombami redakcije, enak, vendar nekoliko bolj izbrušen kriterij za izpuščanje nekaterih mest v dokumentih itd. Ker ta edicija ne vsebuje okupatorjevih dokumentov, so objavljeni dokumenti popolnoma enaki izvornikom; popravljene so samo najbolj grobe jezikovne napake, celo oblika objavljenih dokumentov je ostala zvesta izvornikom. Redakcija si je prizadevala, da bi edicija kar se da rabila tudi za znanstvene namene. (»Glavna vrednost knjige so ravno neposredni, sodobni dokumenti, ki so sami na sebi objavljeni zelo natančno in vestno ter že s tem dokumentirajo probleme, o katerih govore.« France Škerl: Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. Knjiga I. Zgodovinski časopis 1963 str. 294—301.) Še največja pomanjkljivost te edicije je, da redakcija v svojih opombah k posameznim dokumentom včasih ni navedla vira, iz katerega je črpala podatke pri sestavljanju opomb.

Ker je za začetno obdobje naše narodnoosvobodilne vojne iz raznih razlogov ohranjenega bolj malo arhivskega gradiva, se pri izdajanju dokumentov ljudske revolucije doslej ni tako ostro postavljalo vprašanje o izboru dokumentov, kot se bo postavljalo v prihodnje, ko število dokumentov narašča, lahko bi rekel, kar po geometrijskem zaporedju. Tako je redakcija v prvih treh knjigah objavila vse dokumente, ki po svoji vsebini sodijo v to edicijo, čeprav so bili že objavljeni v kakšni drugi ediciji, medtem ko od četrte knjige dalje že drugje publiciranih dokumentov več ne objavlja. Pojavljajo se predlogi, naj ne bi objavljali gradiva kot doslej, tj. po kronološkem redu, temveč po tematiki. Vsak list, ki so ga izdajali vodstveni organi narodnoosvobodilnega gibanja, naj bi izdali kot posebno edicijo: Kot posebno edicijo naj bi izdali npr. tudi letake iz let 1941—1942, enako zapisnike nekaterih organov, okrožnice, navodila itd. Vsaka enota naj bi bila v sebi zaključena, zraven pa lahko vključena v celotni sistem izdajanja dokumentov. (»Tak široko zastavljen koncept bi bil znanstveno vsekakor sprejemljiv in utemeljen, morda celo bolj kakor sedanji način izdajanja dokumentov. Zahteval bi seveda več truda in več napora, toda rezultati bi bili trajni, pravzaprav bi bili kar dokumentarni spomenik našega narodnoosvobodilnega boja.« France Škerl: Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. Knjiga I. Zgodovinski časopis 1963, str. 296—297.) Treba je povedati, da

nekaj takih edicij oziroma ponatisov listov že imamo — naštel jih bom pozneje — vendar so večino izdali bolj v slavnostne, ne pa v raziskovalne namene. Osebnostno menim, da bi na tematski način izdaje za večino dokumentov ljudske revolucije lahko prešli šele za čas od 1943. leta dalje, ko je ohranjenih že več arhivskih fondov ustanov in organov narodnoosvobodilnega gibanja (registrature okrožnih, pokrajinskih in drugih odborov OF in komitejev KPS) ali določene vrste dokumentov (npr. zapisniki sej IOOF). Za obdobje do jeseni 1942 je kolikor toliko v celoti ohranjena le ena registratura političnih organov, in sicer OOF Kočevje.

Drugo pomembno vprašanje, ki so ga nekateri postavljali ob začetku izdajanja Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji, je, ali ne bi bilo primerno poleg dokumentov, ki so jih ustvarili organi in ustanove narodnoosvobodilnega gibanja, objavljati tudi tiste okupatorjeve dokumente in dokumente slovenske kontrarevolucije, ki govore o političnih razmerah v Sloveniji, o moči in akcijah Osvobodilne fronte itd. (»Vprašanje pa je, če proces, katerega potek si je uredniški odbor namenil pojasniti in osvetliti s sodobnimi dokumenti, res pojasnjujejo samo dokumenti, ki po provenienci pripadajo narodnoosvobodilnemu gibanju. Ali morebiti kak okupatorski dokument ne more bistveno prispevati k večji jasnosti določenega dogodka oziroma členu v razvoju našega narodnoosvobodilnega boja, to je naše revolucije? Prav isto more veljati tudi o dokumentih, ki so nastali v okviru kontrarevolucionarne akcije pri nas. Znano je, da njenega dokumentarnega gradiva ni tako malo.« France Škerl: Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji. Knjiga I. Zgodovinski časopis 1963, str. 295—296.) Menim, da se je redakcija pravilno odločila, da bo takšne dokumente izdala posebej. Pravilnost te odločitve potrjuje dejstvo, da takšni dokumenti še niso dostopni niti pri nas, da jih je mnogo v inozemstvu itd. Gradivo bo torej dostopno šele čez nekaj let in ga bo mogoče izdati popolnejšega kot sedaj. Prav gotovo bo v prihodnosti tudi več razumevanja za znanstveno objavljanje gradiva, tj. za objavljane v izvornem jeziku ob paralelnem prevodu in brez tako številnih izpuščanj problematičnih mest.

III

ZBORNİK FOTOGRAFIJ IZ NARODNOOSVODILNEGA BOJA SLOVENSKEGA NARODA 1941—1945

To je tretja edicija virov iz obdobja naše narodnoosvobodilne borbe. Lahko mirno trdim, da ni noben narod v okupirani Evropi ohranil toliko fotografskega gradiva o svojem osvobodilnem boju kakor ravno slovenski. O

tem priča nekaj podatkov: samo fototeka Muzeja ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani — ki pa ni edina ustanova, ki hrani gradivo iz tega časa — hrani več kot 960 originalnih filmov partzanskih, za tisti čas poklicnih, fotoreporterjev in posameznih partizanov — fotoamaterjev z okrog 25.000 posnetki iz let 1942—1945. V celoti pa hrani omenjena fototeka okrog sto tisoč fotografij in posnetkov najrazličnejšega izvora iz obdobja druge svetovne vojne. Da bi ohranil najpomembnejše fotografsko gradivo, ki je nastalo v tehnično neugodnih razmerah, in da bi s fotografijami prikazal naš osvobodilni boj, je Muzej ljudske revolucije Slovenije pred desetimi leti začel izdajati posebno edicijo dokumentiranih fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda. Doslej so izšle tri knjige z okrog 3.000 fotografijami iz obdobja marec 1941—februar 1944, medtem ko so nadaljnje tri knjige v pripravi. Računajo, da bo izšlo v celoti šest ali sedem knjig. V osnovi so knjige izdane v kronološkem redu, v vsaki knjigi pa so fotografije urejene po tematiki in dokumentirane z vsaj tremi ali štirimi podatki: enota ali ustanova ali dogodek, kraj posnetka, čas posnetka, fotograf itd. Da bi dostojno prikazal naš osvobodilni boj tudi drugim narodom, so komentarji k fotografijam prevedeni še v angleški in francoski jezik. Enako je preveden v ta dva jezika kratek pregled narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji izpod peresa dr. Metoda Mikuža.

Objavljane te vrste virov, tj. fotografij iz narodnoosvobodilnega boja, zadeva ob vse večje ovire. Neprimerno več je ohranjenih fotografij iz let 1944 in 1945, ki pa so prispale v muzej pomanjkljivo dokumentirane ali pa sploh nedokumentirane. Po toliko letih je npr. težko ugotoviti enoto ali ustanovo na posnetku, še težje pa čas nastanka fotografije.

Tri edicije virov, o katerih sem govoril doslej, tj. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji in Zbornik fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941 do 1945, sestavljajo neko zaokroženo skupino edicij virov iz let 1941—1945, kakršne še nima nobena druga jugoslovanska pokrajina. To so tudi tri edicije, ki jih izdajajo kolikor toliko načrtno in sistematično in za katere imajo izdajatelji trden namen, da jih bodo kljub finančnim oviram izdali v celoti.

Poleg teh treh večjih edicij virov je izšlo še nekaj posameznih zbirk virov. Izšle so zunaj okvira načrtnega in sistematičnega izdajanja, bolj priložnostno ali pa v počastitev kakega dogodka. Nekaterne zbirke so izdane bolj, druge pa manj kritično.

V nekaj letih po osvoboditvi so v počastitev določenih dogodkov ponatisnili nekatera osrednja glasila narodnoosvobodilnega gibanja. Tako so leta 1946 za 5. obletnico ustanovitve OF ponatisnili »Mlado Slovenijo« in prvi letnik »Mladine«, leta 1947, ob deseti obletnici ustanovitve KPS, so ponatisnili »Delo«, leta 1954 pa »Delavsko enotnost« (Glej: Franček Saje: Delavska enotnost 1942—1944. Zgodovinski časopis 1960, str. 308—311). Ponatisi teh treh glasil niso kritične izdaje, zato se od njih temeljito razlikuje ponatis »Slovenskega poročevalca« za leti 1938 in 1941, ki ga je za deseto obletnico ustanovitve OF leta 1951 pripravil in opremil s številnimi kritičnimi opombami dr. France Škerl (Glej: Metod Mikuž: Slovenski poročevalec 1938 in 1941, Zgodovinski časopis 1951, str. 412—415).

Izšlo je tudi nekaj tematskih zbirk virov, ki se tudi po kritičnosti med seboj zelo razlikujejo. Dr. Makso Šnuderl je leta 1949 izdal »Dokumente o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji«. Ti dokumenti so v glavnem odloki in navodila vrhovnih organov narodnoosvobodilnega gibanja oziroma ljudske oblasti o graditvi in delovanju organov ljudske oblasti na Slovenskem v času narodnoosvobodilne vojne. Komentarji k tem 162 dokumentom so bolj pravna pojasnila, ni pa v opombah podatkov, kako je potekalo uresničevanje objavljenih odlokov. (Glej: Metod Mikuž: Priponbe h knjigi »Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji. Borec 1950, str. 181—184, 205—207, 229—232.) Ob deseti obletnici zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju je leta 1953 izšlo gradivo zbora (del stenografskega zapisnika, poročila, sklepi, odloki itd.) pod naslovom *Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943. Dokumenti*. Tudi ta izdaja gradiva ni kritična, ker ni opomb in pojasnil, zelo pomanjkljiv pa je tudi seznam odposlancev na koncu knjige.

V poslednjih letih sta izšli dve obsežnejši in temeljitejši zbirki virov. Leta 1963 je Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani izdal zbirko dokumentov z naslovom »Jesen 1942 — Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča v Ljubljani.« Obsega tiste dokumente, ki sta jih napisala ali prejel Kardelj in Kidrič v Ljubljani od srede oktobra do srede decembra 1942. Zbirka 209 dokumentov, objavljenih po podobnih načelih kot Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji in opremljenih s številnimi opombami in pojasnili, je zanimiva še zlasti zaradi tega, ker se je narodnoosvobodilno gibanje po veliki

italijanski ofenzivi ravno tedaj pripravljalo na politično in vojaško protiofenzivo in tudi že prehajalo vanjo. Za nobeno drugo obdobje naše osvobodilne vojne nismo o zamislih, načrtih in glediščih vodstva narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji tako neposredno in natančno poučeni, kakor ravno za to obdobje. Člani vodstva narodnoosvobodilnega gibanja takrat namreč niso bivali skupaj, kot v drugih obdobjih, in niso problemov reševali na sestankih, o katerih se niso ohranili zapisniki, razen kratkih Brecljevih zapiskov o sejah IOOF. Komunicirali so pismeno in iz te ohranjene korespondence smo poučeni o njihovih glediščih.

Končno je tu še vestno, kritično in pietetno izdana zbirka »Poslovilnih pisem za svobodo ustreljenih v slovenski Štajerski«, ki sta jo pripravila Muzej narodne osvoboditve Maribor in Muzej revolucije Celje. Iz 194 poslovilnih pisem naših talcev zvemo, kako je mislil in čutil naš človek v najtežjih dneh svojega in narodovega življenja. Ker je ta zbirka pošla že kmalu po izidu, pripravljata izdajatelja novo, dopolnjeno izdajo. Mirno lahko trdim, da izdaja teh virov še najbolj ustreza znanstveni izdaji in se v tem pogledu temeljito razlikuje od zbirke *Pisem na smrt obsojenih*, ki jih je pred desetimi leti izdal Franček Saje. Poslovilna pisma talcev je namreč tako oklestil, da so, objavljena v njegovi zbirki, povsem izgubila značaj virov.

Naštel sem le tiste edicije virov za zgodovino narodnoosvobodilne vojne v Sloveniji, ki so izšle kot posebne knjige. Posameznih manjših skupin dokumentov, objavljenih v raznih revijah, sedaj ne bom našteval.

Iz doslej povedanega lahko zaključimo, da v Sloveniji ni bilo izdanega ravno malo arhivskega in drugega gradiva iz narodnoosvobodilne borbe. Še največ je objavljenega gradiva o oboroženem boju proti okupatorjem in o političnem razvoju narodnoosvobodilnega gibanja. Manjkajo pa edicije, kakršne imajo drugod (npr. na Poljskem Documenta Occupationis, I—VII), tj. izdaje dokumentov o okupaciji. Kdor spremlja tujo literaturo o drugi svetovni vojni, lahko ugotovi, kako malo se tuji raziskovalci poslužujejo primarnih virov o sistemih okupacije v jugoslovanskih pokrajinah, o osnovnih namenih okupatorjev, o njihovi raznarodovalni politiki itd. Seveda bi takšna izdaja dokumentov morala biti kritična in z vsem znanstvenim aparatom opremljena izdaja *izvirnih* dokumentov in ne prevodov.